

איסורי שבת ומלאכות המשכן

יניב רוזניק

הגירסאות בגמ'

הגמ' במסכת שבת¹ דנה בשאלה היסודית הנוגעת לחלוקה שקבעו חכמים באיסורי שבת בין האבות לתולדות. הנוסח של הבעיא הינו "אמאי קרי ליה אב ואמאי קרי ליה תולדה", וכבר התחבטו הראשונים האם הכוונה לנפקא מינה המעשית שבין שתי ההגדרות או שיש כאן שאלה לשונית – מדוע בחרו לקרוא להם בשני שמות שונים, כשהריטב"א² מבאר שכלולות כאן שתי השאלות גם יחד.

מחדשת שם הגמ', שהקריטריון לקביעת ההגדרה הינו **הימצאות אותה המלאכה בתוך מנין המלאכות שנעשו במשכן**. במשפט זה טמון יסוד עקרוני מאוד אשר קושר אליו רבות מהסוגיות במסכת, ועל כן הכרחי לבררו היטב. בראשונים השונים מובאות מספר אפשרויות כיצד צריך לגרוס את דברי הגמ' הנ"ל, ונראה שיש בין שיטות אלו כמה נ"מ הלכתיות חשובות.

ניתן למצוא ארבעה ניסוחים עיקריים בעניין:

גירסה א' – גירסת רבינו חננאל³:

"הך דהוה במשכן – קרי ליה אב, הך דלא הוה במשכן – קרי ליה תולדה".

גירסה זו היא לכאורה הפשוטה והברורה ביותר – הבירור היחידי אותו צריכים חכמים לעשות הוא האם מלאכה זו או אחרת אכן היתה במשכן. אלא שגם כאן בודאי דרוש עיון נוסף – לא יתכן שכל פעולה שנעשתה שם, ולו הקטנה ביותר, תיחשב אב; גם אם הפועלים דיברו זה עם זה או אכלו ושתו – לא נגדיר זאת כאב מלאכה! לכן נצטרך לומר, שדווקא פעולה אשר נראית לחז"ל מספיק משמעותית על מנת לאוסרה בשבת – אותה נחפש לראות אם היתה כלולה במלאכות המשכן, ואם כן – גם נגדירה כאב, אך אם אינה חשובה – לא נאסור אותה אפילו כתולדה.

גירסה ב' – הגירסה השלישית בתוס'⁴:

"הך דהוה במשכן – חשיבא וקרי ליה אב, הך דלא הוה במשכן – לא חשיבא וקרי ליה תולדה".

גירסה זו זהה למעשה מבחינה הלכתית לגירסת ר"ח, אלא שהיא מוסיפה בעצם את הביאור לבחירת הקריטריון של המשכן, ואומרת שמלאכה שהיתה במשכן מוגדרת כ"חשובה". נשתדל בעז"ה להרחיב בנקודה זו בהמשך.

¹ דף צ"ו:

² שם ד"ה "מכדל".

³ ב"ק דף ב':

⁴ שבת צ"ו: ד"ה "ולר' אליעזר".

גירסה ג' – הגירסה הראשונה בתוס':

"הך דהוה במשכן חשיבא – קרי ליה אב, הך דלא הוה במשכן חשיבא – קרי ליה תולדה".

גירסה זו היא המופיעה בנוסח הגמ' שלפנינו, ויש רבות לדון בה. תוס' מעירים מיד על נוסח זה ואומרים שלפיו יוצא שיש מלאכות שאמנם היו במשכן אך לא נחשיבם אלא כתולדה, כלומר – נכנס כאן עיקרון חדש של "חשיבות", שאינו עולה בהכרח בקנה אחד עם עיקרון הימצאות המלאכה במשכן. הדוגמאות שמביאים תוס' לכך הן מנכש ומשקה זרעים. שתי פעולות אלו נידונות במקום אחר בגמ'⁵, שם חלקו רבה ורב יוסף האם מתרים עליהן משום חורש או משום זורע, ובהמשך מגדירה שם הסוגיה בפירוש שהן תולדות ולא אבות. לכאורה יש כאן ראייה חזקה לגירסה זו, נגד גירסת ר"ח – שכן כיצד יתכן שמלאכות בסיסיות כאלו לא היו במשכן?

נראה שרש"י במקום⁶ שם ליבו לקושיה זו, ולכן ביאר שמשקה זרעים אכן לא היה כלל במשכן, ומן הסתם יאמר זאת גם לגבי מנכש. אם רש"י דוחק עצמו לומר דבר כזה משמע לכאורה שהוא גורס כאן כר"ח וממילא הגדר הקובע היחיד הוא המשכן, אך יתכן גם לומר שמסכים לתוס' שיש עניין בחשיבות ומ"מ סובר שא"א לומר שמלאכה כגון זו אינה חשובה דיה.

גירסה ד' – הגירסה השנייה בתוס':

"הך דהוה במשכן וחשיבא – קרי ליה אב, הך דלא הוה במשכן ולא חשיבא – קרי ליה תולדה".

למעשה, גירסה זו מובאת בדברי התוס' רק בחציה הראשון, הנוגע להגדרת האב, ולא מוזכר מה יוגדר כתולדה, ונדון בכך בעז"ה לקמן. לשיטה זו לא תוגדר המלאכה כאב אלא א"כ יחולו בה שני תנאים שאינם קשורים זה לזה – משכן וחשיבות, בדומה לגירסה ג', ובכל זאת יש כאן לכאורה הבדל משמעותי ומהותי ביניהן, ונדון גם בכך.

כעת נעיין במספר סוגיות במסכת הנוגעות לענייננו, ומתוך כך ננסה גם להעמיק בהבנת והגדרת כל אחת מהשיטות לעיל עם שימת גוש על ההבדלים שביניהן.

א. הוצאה והכנסה

באותה סוגיה בשבת⁷ מובא בסמוך הסבר נוסף לחלוקה שבין האבות לתולדות: "אי נמי – הך דכתיבא קרי ליה אב, הך דלא כתיבא קרי ליה תולדה". חילוק זה נראה במבט ראשון תמוה מאוד, כמובן, הרי לא יעלה על הדעת שכל ל"ט המלאכות נכתבו במפורש בתורה! מבארים תוס' במקום⁸, שלישנא זו לא

⁵ מועד קטן דף ב'–ג'.

⁶ ג'. ד"ה "תולדות".

⁷ דף צ"ו:

⁸ ד"ה "אי נמי".

נצרכה אלא משום מלאכת הוצאה. מלאכת הוצאה אכן נלמדת מפסוקים מפורשים⁹, ועל כן הכרחי לומר כך, ובכל זאת יש מקום לברר מה כוונת תוס' בדיוק.

המהר"ם¹⁰ מסביר, שהתירוץ הראשון שם לגבי המשכן (והחשיבות) אינו נכון למלאכת הוצאה, מכיון שהיא "מלאכה גרועה ולא חשובה". במילים אחרות – העובדה שהוצאה היתה במשכן איננה מספיקה ועל כן דרוש חילוק נוסף שאומר שהוצאה עצמה תיחשב אב כי יש בה פס', וממילא מלאכת הכנסה שאין בה פס' – תוגדר כתולדה. נראה מדבריו שהוא מבין ש"חשיבא" פירושו איננו הכרחיות המלאכה הזו במשכן, האם יכלו להסתדר גם בלעדיה או לא, אלא דנים פה במלאכה בפני עצמה, האם זו מלאכה יצירתית, האם היא עונה להגדרה של "מלאכת מחשבת" ואיננה פעולה סתמית. ממילא מבין המהר"ם, שתוס' בדיבור הזה מהווים קומה נוספת על גבי התוס' שקודם לכן¹¹, שאמרו שהוצאה חייבת להילמד מפס' למרות שהיתה במשכן – שכן היא מלאכה גרועה¹².

יתכן שאפשר לפרש בדרך אחרת את דברי התוס', ולומר שכוונתם היא שהתירוץ השני בגמ' לא בא ללמדנו מדוע הוצאה נחשבת אב; את זה אנו כבר יודעים מהגמ' לעיל שלמדה את איסור הוצאה מפסוק וממילא הגדירה שהוצאה נחשבת מלאכה, ולכן עובדת היותה במשכן תספיק לנו. התירוץ השני עניינו לענות על שאלה אחרת – מדוע הכנסה היא תולדה ולא אב, הרי סו"ס הפס' לימד שזו מלאכה ולא סתם פעולה, והרי גם הכנסה היתה במשכן¹³ והיא אינה חשובה פחות לכאורה! על זה עונים: דווקא הוצאה נכתבה בפס' ולא תולדותיה¹⁴.

אם נבחן את הדברים ביחס לאחיזתם בהקשר של הסוגיה, יצא לנו כך: המהר"ם מבין שתוס' דנים כאן לפי גירסתם השניה, יש כאן שני קריטריונים שונים: א. האם המלאכה היתה במשכן; ב. האם זוהי מלאכה שבעלמא נחשבת יצירתית ויש לה גדר של מלאכה חשובה. ממילא חילוק זה אינו תקף ביחס להוצאה, כי אמנם היא היתה במשכן אך אין בה לכאורה יצירה של דבר חדש, ולכן הסיבה היחידה להחשיבה כאב היא היותה נלמדת מפס', בניגוד להכנסה.

אך להסבר השני שהבאנו, נגרוס כגירסה הראשונה בתוס' ולפיה יש רק קריטריון אחד – האם מלאכה זו היתה חשובה במשכן, לא חשובה בפני עצמה בעלמא אלא האם היתה הכרחית במשכן עצמו ומילאה תפקיד חשוב במכלול העבודות שהיו שם. ממילא אין שום שאלה למה הוצאה נחשבת אב; אנו כבר יודעים מהפס' שהיא יצירתית ומן הסתם גם היתה הכרחית במשכן – להעביר קרשים וכדו' מרשות לרשות. ע"כ צ"ל שהתירוץ השני בא לענות על שאלה אחרת – למה הכנסה לא תיחשב אב, ועל זה עונים – כיון שסו"ס אין לה פס' לכן א"א להגדירה כאב, הפס' לימד רק שהוצאה היא אב, מעין גזירת הכתוב.

רבינו חננאל (וכן תוס' בגירסתם האחרונה) יבאר את הגמ' הנ"ל בפשטות ויאמר שכיון שגם הוצאה וגם הכנסה היו במשכן, לכן קשה לגמ' – מדוע הכנסה מוגדרת רק כתולדה? על זה מתרצים ואומרים שאין לה פס'. הפס' אמנם לימד שהוצאה נחשבת יצירה, אך כיון שאין פס' גם על הכנסה – משמע שהיא כלולה בהוצאה ואין לה שם של אב.

⁹ שם בגמ' לעיל.

¹⁰ על התוס' הנ"ל.

¹¹ שם ד"ה "הוצאה גופה".

¹² תוס' שאנץ (המובא בשיטמ"ק ב"ק ב': ד"ה "אית ספרים") מבאר גם הוא בכיוון של המהר"ם.

¹³ כפי שאומרת הברייתא בדף מ"ט:

¹⁴ יש בהחלט מה להאריך בהבחנה בין הוצאה להכנסה, אך אכ"מ.

ג. בירור הגירסה השנייה בתוס' (גירסה ד')

הזכרנו כבר שתוס' אומרים רק מהו גדר האב – אם הוא היה במשכן וגם יש לו חשיבות, ויוצא מדבריהם שאם המלאכה לא היתה במשכן ואיננה חשובה – נגדירה כתולדה. צריך לבאר מה יהיה הדין במקרי הביניים – אם המלאכה היתה במשכן ואיננה חשובה וכן אם לא היתה במשכן אך היא כן חשובה (שהרי לשיטה זו ברור שהגדרת דבר כחשוב היא דבר עצמי שנתון לשיקול דעתם של חז"ל, ללא קשר ישיר למשכן).

תוס' בב"ק¹⁵ נוקטים גם הם כגירסה זו, ואומרים במפורש שבשני המקרים האלו נגדיר את המלאכה כתולדה בלבד. מנין להם זאת בגמ', הרי מכל חלק במשפט ניתן להוכיח דבר אחר? יתכן שהם סוברים שבמילים "הך דהוה במשכן וחשיבא" אי אפשר לבאר "או משכן או חשיבא", כי מה שאינו במשכן ודאי אינו אב, אפילו אם הוא חשוב, אלא פירושו שכדי להחשיב פעולה כאב דרושים שני התנאים. ממילא את הצד השני שאומר "הך דלא הוה במשכן ולא חשיבא" – נבאר "או זה או זה", מספיק אחד התנאים להחשיבו כתולדה. אפשר גם לבאר שתוס' סוברים שהחלק השני רוצה לחדש שאפילו כשזה לא במשכן ולא חשוב – נגדירו כתולדה ולא נפטור אותו, כ"ש שחייב (כתולדה) אם היה במשכן או שהוא חשוב, וא"כ א"א לדייק מהחלק השני שדווקא כששני התנאים חסרים זו תולדה.

יש מקום להעיר שלגירסה זו מתגלה כאן בגמ' חידוש גדול: פעולה שאינה חשובה בפני עצמה כמלאכה יצירתית וגם לא היתה במשכן – בכל זאת לעיתים תיאסר מדאורייתא ונחשיבה כתולדה. צריך ממילא להבין – מה א"כ גורם החיוב בה?

חלקו הראשונים בחלוקת הגזרות שבין אבות לתולדות. הר"ח¹⁶ נוקט באופן פשטני, שכל ל"ט המלאכות המוזכרות במשנה¹⁷ נקראות אבות ואילו כל מלאכה אסורה אחרת נכנסת לגדר של תולדה. עם זאת, מחדש הר"ח שישנו גם מושג של "תולדה לתולדה", כפי שאכן משמע בפשט הגמ' שם¹⁸, וא"כ נוטע ייחשב למשל תולדת זורע ואילו זומר יוגדר כתולדת נוטע.

הרמב"ם, לעומתו, קובע¹⁹ שישנן שלוש קבוצות עיקריות באיסורי שבת: אבות, מעין אבות ותולדות. האבות הן ל"ט המלאכות ואילו מעין האבות הן אותן מלאכות הדומות להן דמיון גמור אלא שחלוקת מהן באיכות הפעולה או באיכות הנפעל²⁰. לדוגמא – קוצר ובוצר עניינן שווה לגמרי, קטיף היבול, אלא שזה בתבואה וזה בענבים, יש שינוי בנפעל, וע"כ בוצר הוא מעין אב קוצר, וכן חורש וחופר ששונים רק באיכות הפעולה אך עניינם אחד.

התולדות, לעומתן, הן מלאכות שיש להן דמיון חיצוני בלבד לאבות, כמו חיתוך וטחינה – שאע"פ שאין עניינם שווה (שהרי טחינה משנה ממש את גוף הדבר לשם אחר, משא"כ חיתוך), מ"מ יש כאן דמיון חיצוני ולכן נגדיר את החיתוך כתולדת טוחן.

¹⁵ דף ב'. ד"ה "הכי גרסינן".

¹⁶ דף ע"ג.

¹⁷ דף ע"ג.

¹⁸ "זומר חייב משום נוטע, והנוטע... חייב משום זורע".

¹⁹ הל' שבת פרק ז' הל' ב'ו'.

²⁰ לשון המ"מ שם פרק ז' הל' ד'.

נראה לומר, שלגירסה בה אנו עוסקים – תולדה אכן תוגדר כהסבר הרמב"ם. כוונת הגמ' היא לומר שמלאכה שלא היתה במשכן וגם אינה חשובה בפ"ע – קרי: אין לה ערך של יצירה משמעותית, כמו חיתוך ירק שאינו יוצר דבר חדש – גם היא תוגדר הלכתית כאסורה מדאורייתא ונחשיבה כאב, במידה ויש לה דמיון חיצוני לאחת מל"ט המלאכות השנויות²¹.

תוס' רבנו פרץ²² מביא גירסה חמישית בסוגיה: "הך דהוה במשכן וחשיבא – קרי ליה אב, הך דהוה במשכן ולא חשיבא – קרי ליה תולדה". שיטה זו סוברת, שכדי להחשיב מלאכה כאב צריך גם משכן וגם חשיבות, ועם זאת כותב במפורש כתוס' – שאם קיים רק תנאי אחד זוהי תולדה, ובפשטות לא משנה איזה תנאי חסר, כי מלאכה שיש בה חשיבות ולא היתה במשכן אינה לכאורה אלא תולדה, כפי שאמרנו.

ג. בנין וסתירה

יש מקום אולי לחזק את הגירסה הראשונה, גירסת ר"ח, אשר מייחסת משמעות רק למשכן ולא לחשיבות, ביחס לגירסה ד'. זאת מהגמ' העוסקת בדיני בנין וסתירה:

עולא²³ מפרש את שיטת ר' יוסי כאומר שמלאכת סתירה מחייבת חטאת רק כשהאדם סותר על מנת לבנות במקומו, ואחרת – פטור. ומקשים: הרי כל מלאכות שבת נלמדות מהמשכן ושם היה סותר שלא ע"מ לבנות במקומו, כיון שסתרו את המשכן בסוף כל חניה במטרה לבנות אותו במקום אחר?

לכאורה לפי גירסה ד' ("הך דהוה במשכן וחשיבא") קצת קשה, כי גם אם היתה במשכן סתירה שלא ע"מ לבנות במקומו, סו"ס יש מקום לומר שמלאכת סתירה אמנם תחייב חטאת, אך דווקא כשהיא על מנת לבנות במקומו, שהרי לא די בכך שהיתה פעולה כזו במשכן אלא צריך שתהיה לה חשיבות בעלמא, וסתירה שלא ע"מ לבנות במקומו היא פחות חשובה כיון ששם הסתירה עצמה לא מאפשרת הקמה טובה יותר אלא רק הקמה במקום אחר, ואילו סתירה ע"מ לבנות במקומו פירושה סתירה שהיא הכרחית ע"מ לבנות שוב טוב יותר!

ואולי נוכיח מכאן שגם לגירסה הזו אין הכוונה שיש פה שני תנאים נפרדים לגמרי שאינם תלויים זה בזה, אלא באמת צריך אמנם גם משכן וגם חשיבות, אך אם במשכן לא היתה חשיבות – אין כלל חיוב על מלאכה כזו. א"כ מסברא היינו פוטרים אולי כל סותר, אלא שכיון שאנו יודעים שסתירה נכללת בל"ט מלאכות (ואולי דווקא ע"פ לימודי הגמ' מ"מלאכה מלאכת" או מ"דברים הדברים" שיש לא פחות מל"ט מלאכות, כפי שיובא בהמשך, אחרת כלל לא מוכרח שסתירה תיחשב מלאכה) – נלמד מכאן שסתירה שלא על מנת לבנות במקומו ג"כ נחשבת מלאכה חשובה וע"כ נחייב עליה.

²¹ הערה: נראה שגם הר"ח מסכים שתולדה עניינה דמיון חיצוני לאב ולא מהות ועניין שווים, שכן אם האיסור בתולדה הוא מצד המשמעות והעניין היצירתי שבו – לא שייך ממילא מושג של "תולדה לתולדה"; כי אם זומר למשל אין בו את אותה מהות שיש באב זורע – מה תועיל העובדה שיש בו משהו מעין המהות של אב נוטע, הרי סו"ס התורה לא אסרה אלא את היצירתיות שיש בזריעה ולא בנטיעה! לכן צריך לומר שנקודת האיסור בתולדה הוא מצד הדמיון החיצוני שבה, ויוצא שהתורה חידשה שגם מלאכה אשר דומה חיצונית לתולדה ולא לאב – תיאסר.

²² ב"ק דף ב' ד"ה "הכי קאמר".

²³ דף ל"א:

ד. טויה

ניתן להביא מקור סומך לגירסה ד', מסוגיית מלאכת טויה²⁴. הגמ' מביאה את דעת רב כהנא אשר פוסק שטוויית צמר ע"ג בהמה אינה מחייבת חטאת כי "אין דרך טווי בכך". שואלים: הרי יש ברייתא מפורשת שכך היו טווים במשכן עצמו? ומתצים: "חכמה יתירה שאני". מבאר שם רש"י²⁵, כי במשכן נאמר שהטווות היו "כל אשה חכמת לב", אך בהדיוט אין דרכו בכך והווי מלאכה כלאחר יד. בפשט דבריו נראה שרוצה לומר שגם היום אם יבוא אומן שרגיל לטוות ע"ג בהמה ויעשה כן בשבת – יתחייב, ורק בהדיוט נפטרו.

תוס' אומרים אף יותר מכך – כיון שזו חכמה יתירה לכן העושה אותה "בטלה דעתו אצל כל אדם". תוס' מפנים בדבריהם לגמ' בפרק עשירי²⁶, שם עוסקים באדם שמוציא משאוי על ראשו ופוסקים שפטור. מקשים שם: והלא אנשי הוצל עושים כן תמיד? ודוחים: בטלה דעתם אצל כל אדם. תוס' שם מבארים שמשמע שגם בהוצל עצמה נאמר "בטלה דעתך", וגם את תושביה נפטור בנשיאה על הראש אע"פ שרגילים לכך. כמו כן נאמר גם כאן – אפילו אומן שיטווה בצורה כזו ייפטר.

מכל מקום, יוצא כאן דין מעניין במיוחד, גם לרש"י וגם לתוס': אע"פ שזו בדיוק המלאכה שנעשתה במשכן, כל אדם שעושה אותה ייפטר! זה יכול להתאים בייחוד לגירסה ד' הדורשת גם משכן וגם חשיבות כשני דברים נפרדים – וא"כ למרות שבמשכן היו עושים זאת כך, מ"מ כיון שבעלמא אין לזה חשיבות – פטור, אדם שטווה ע"ג העז לא מוגדר כעושה מלאכת מחשבת, מלאכת אומנות. ואע"פ שהגמ' בדף צ"ו רוצה לומר שמה שלא היה במשכן והוא חשוב או שהיה במשכן אך אינו חשוב יוגדר כתולדה, כנראה כאן אין שום חשיבות משמעותית כשטווה ע"ג בהמה ולכן פטור לגמרי. כל זה בניגוד גמור למה שראינו במלאכת סתירה – ששם אמנם מסבא נראה היה שאין שום חשיבות בסתירה על מנת לבנות שלא במקומו, והיינו פוטרים לגמרי – בכ"ז כיון שנודע שסתירה נחשבת אב ממילא חייבנו אפילו שם וגם הגדרנו זאת בפשטות **כאב** (אם כי יתכן שהגמ' רוצה לומר שסותר כזה ייחשב תולדה, ומ"מ ודאי שאינו פטור לגמרי). כנראה שסו"ס נקודה זו של בניה שלא במקומו אינה כה משמעותית ולכן יש אפשרות לחייב גם שם.

ה. כתישה

הגדרנו בראשית דברינו, שלגירסה ג' יוצא שהמדד להחשיב מלאכה כאב אינו חשיבות המלאכה בפ"ע כפעולה יצירתית ומשמעותית, אלא עצם **חשיבות המלאכה במשכן**. הסבר זה דורש ביאור, כמובן – במה הדברים אמורים?

להבנת עניין זה נעיין בסוגיה העוסקת באיסור כותש. הגמ'²⁷ שם שואלת מדוע לא כללנו את כותש במשנה בדף ע"ג: כאב בפני עצמו, כשם שחילקנו את בורר, זורה ומרקד לאבות שונים. כלומר – למה דמיון

²⁴ דף ע"ד:

²⁵ ד"ה "חכמה יתירה".

²⁶ דף צ"ב:

²⁷ דף ע"ד.

כתישה למלאכה אחרת²⁸ מעכב ומונע ממנה להיחשב אב עצמי? מתרצת הגמי: "שכן עני אוכל פתו בלא כתישה".

בהבנה פשוטה נראה שכוונת הגמי לומר שאע"פ שבמשכן היו אמנם כותשים ולמרות שהיתה זו כתישה חשובה והכרחית (שכן א"א להכין צבע מסממנים בלא לכותשם תחילה) – סו"ס כיון שלגבי סידורא דפת אין זו מלאכה הכרחית, ממילא אין לה חשיבות מספקת כדי לקרותה אב.

אך מ"מ צריך לשאול כאן – מה החשיבות הגדולה דווקא בסידורא דפת, שעל פיה ייקבע מה מוגדר כאב ומה לא? משמע שאין פה רק דבר טכני, סדר מסוים של פעולות, אלא כל מלאכות הפת הן חשובות משום שהלחם הוא עיקר מזונו של האדם, לא לכל מלאכה בכל חפץ שהוא ניתן גדר של חשיבות. ומכיון שהכנת סממנים אינה כל כך משמעותית בחיי האדם בד"כ – לכן אינה מהווה מדד להחשיב פעולות כאבות, ורק סידורא דפת קובע.

יתכן שזוהי גם כוונת הגמי בהמשך²⁹, אשר מקשה מדוע נקטנו ברשימת האבות את מלאכת אפיה ולא את בישול, הרי דווקא בישול היה במשכן, כחלק מהכנת הסממנים, ולא אפיה לכאורה! ושם עונים: "תנא דידן סידורא דפת נקט". נוכל לבאר גם כאן, שהגמי רוצה לומר שאם לא היתה אפיה בהכנת פת – יתכן שגם בישול לא היה נאסר, כי סו"ס אין בזה כ"כ חשיבות, ורק מכיון שאפיה נאסרה ממילא נאסר גם בישול שעניינו דומה. מצד שני – ודאי שאם לא היה בישול במשכן גם אפיה לא היתה נחשבת אב, כיון שהמשכן הוא קריטריון הכרחי ע"מ להגדיר פעולה כאב (ומ"מ יתכן כי היו מגדירים אותה כתולדה של אב אחר). יוצא א"כ בסופו של דבר, שבישול נחשב אב מתוך שיש בו את שני התנאים: א. היה במשכן; ב. ישנה חשיבות, אמנם לא בו עצמו אך באפיה שדומה לו.

נחזור לענייננו: כותש אמנם היה במשכן אך אין לו חשיבות, לכן א"א להחשיבו כאב בפני עצמו. נראה לומר ששיטה זו תואמת לגירסה ד' האומרת שיש שני דברים הכרחיים ע"מ להחשיב מלאכה כאב, ולפי זה ייחשב כותש **תולדה** ולא אב, כמו שביארנו לעיל שלגירסה זו ברגע שאחד התנאים חסר – הופכת המלאכה לתולדה.

אך לכאורה מתוסי ניתן לראות להפך: תוסי³⁰ מקשים – מה בכך שעני אוכל פתו בלא כתישה, סו"ס לגבי הכנת סממנים זוהי כן מלאכה חשובה, וכיון שבמשכן יועדה הכתישה לסממנים – מדוע לא נחשיבה כאב?

צריך להבין מהי שאלתם: באופן פשטני נראה שכוונת תוסי לערער על עצם העובדה שסידורא דפת חשובה יותר מהכנת סממנים עד כדי כך שלא נגדיר את המלאכה אלא כפי ערכה בתוך סידורא דפת, וגם מלאכה שהיתה במשכן יכולה להיחשב תולדה. זה יתאים אולי יותר לגירסת ר"ח, כלומר – תוסי מקשים לפי שיטתו, איך יתכן שכתיתה במשכן תוגדר כתולדה בגלל סיבות חיצוניות. אך יתכן שתוסי באים לומר דבר אחר: גם אם אין די בכך שהמלאכה היתה במשכן – סו"ס מלאכת הכתישה היתה במשכן **והיתה הכרחית שם** כי שם עסקו בסממנים, וגם אם ניתן להכין פת ללא כתישה א"א להכין צבע ללא כתישה, וא"כ מדוע לא נחשיבה כאב?

²⁸ נחלקו הראשונים לאיזו מלאכה ישנו דמיון: לרש"י ולמאירי – דש, לר"ח ולרמב"ן – בורר, לר"ת ולריטב"א – טוחן.

²⁹ דף ע"ד:

³⁰ דף ע"ד. ד"ה "שכן".

לפי הדרך השניה שביארנו – יוצא שתוס' הולכים פה בדיוק כגירסה ג', מה שקובע הוא מה היה חשוב במשכן, לא מה מוגדר כחשוב בעלמא באופן אובייקטיבי.

מתרצים שם תוס': כוונת הגמ' היא לומר שבעצם גם עני צובע בסממנים שלא עברו הליך של כתישה, וא"כ מלאכה זו לא היתה הכרחית ומשמעותית אף במשכן עצמו, שכן ניתן להכין צבע ללא כתישה. לכן היא מוגדרת כתולדה בלבד.

ברש"י שם³¹ רואים לכאורה שיטה חדשנית. רש"י רוצה לומר שכותש הינו אב מלאכה, ובכ"ז התנא לא הזכירו כי כבר הזכיר את מלאכת דש בתוך רשימת האבות, ולא נקט את שתיהן מכיון שכתשה איננה הכרחית בסידורא דפת.

דעת רש"י היא לכאורה שכותש נחשב **מעין אב** של דש, לא תולדה ולא אב בפני עצמו, בדומה ליחס שבין זורע ונוטע³². לפ"ז יתכן שרש"י גורס כגירסה ד', וצריך גם משכן וגם חשיבות ע"מ שמלאכה תיחשב אב, ואם שניהם חסרים – זו תולדה. אלא שהוא מחדש שבמקרה בו יש מצב ביניים, כשיש משכן ואין חשיבות – כמו כותש – נחשיבו **כמעין אב אחר ולא כתולדתו**, שלא כתוס' בב"ק ותור"פ שאמרו שבמצב ביניים תהיה תולדה. יתכן גם לומר, שרש"י יסבור שגם במצב הפוך בו יש חשיבות אך אין משכן נגדיר את המלאכה כמעין אב ולא כתולדה, ואולי שיטתו היא שזה מה שהיה בנוטע, מבריק ומרכיב וכדו' – אלו מלאכות שלא היו במשכן אך יש בהן חשיבות כמו לזורע, יש להן חשיבות עצמית, ולכן יוגדרו כמעין אב זורע (או שנאמר שגם מלאכות אלו לא היו אמנם במשכן אך הן לא מוגדרות כהכרחיות כיון שגם הן לא נצרכות בסידורא דפת).

המהר"ם³³ מבאר מ"מ את רש"י לא כך, ואומר שכוונתו לומר שכותש הינו אב בפני עצמו. יתכן שסובר שרש"י אכן חולק מהותית על תוס' וסובר שהמדד להחשיב מלאכה כאב אינה חשיבותה וצריכותה במשכן אלא היותה מלאכה חשובה בעלמא, אך יתכן גם שיאמר שסו"ס סידורא דפת אינו אלא רשימת המלאכות לפי סדר מסוים הגיוני ולא קביעה של מה ייחשב אב ומה לא, ומכיון שבסממנים כתישה היא חשובה – נחשיבה כאב בפ"ע³⁴.

על גירסת ר"ח קשה מאוד לכאורה מסוגיה זו – הרי אם המדד היחיד הוא היות המלאכה במשכן, ללא שום קשר לחשיבותה מכל בחינה שהיא – מדוע לא יוגדר כותש אב, והרי היה במשכן? ודאי אמנם שלא כל פעולה קטנה ושולית שהיתה במשכן תיחשב אב, לא כל הזזת חפץ או דיבור ייחשבו אבות, אך פעולה כמו כתישה שסו"ס יש לה חשיבות מסוימת ללא ספק צריכה לכאורה להיות אב!

נראה שר"ת התייחס לנקודה זו. שיטתו³⁵ בעיקרה אומרת, שמסקנת הגמ' היא שכלל לא היתה כתישה במשכן; קושיית הגמ' "ולחשיב נמי כותש" נבעה מתוך הנחת יסוד שבמשכן כתשו **חיטין**, כחלק מהכנת פת. פת זו נועדה בדרך מסוימת לבחון את התכלת שנתרמה למשכן ע"י אנשים מישראל, לראות אם היא אמיתית או מזויפת. מראש א"כ לא עוסקים פה כלל בכתישת סממנים אלא בכתישת חיטין כחלק מסידורא דפת. דחיית הגמ' היא "עני אוכל פתו ללא כתישה", ובמילים אחרות – ניתן לאפות פת ללא

³¹ שם ד"ה "שכן עני".

³² רוב הראשונים סוברים שנוטע הינו מעין אב זורע, שלא כר"ח שלשיטתו אין מושג של "מעין אב" וע"כ אומר שנוטע הינו תולדת זורע.

³³ על רש"י בד"ה הנ"ל.

³⁴ על הסבר המהר"ם קשה בכל אופן, כיון שיוצא לשיטה זו שיש ארבעים מלאכות ולא ל"ט.

³⁵ מובאת בקצרה בתוס' על הסוגיה, ובאריכות רבה בתוס' רא"ש שם.

כתישה, וכיון שכן – ודאי שבמשכן ג"כ לא כתשו כי שם הפת לא נועדה אפילו לאכילה. יוצא ממילא שברור שכתשה אינה אב לעצמה.

רבנו חננאל עצמו מ"מ נוקט אחרת בסוגיית כותש ואומר שכתשה אינה מלאכה חשובה כיון שעניים טוחנים ללא כתישה, וע"כ אין זו **אלא** תולדה. לא מובן איך מסתדר ביאור זה עם גירסתו במס' ב"ק; ברור שגם ר"ח מודה שלא כל פעולה שנעשתה במשכן היא אב, כמו שאמרנו, אך מצד שני – אם זו לא פעולה חשובה צריך להתירה לגמרי, איך ניתן לתת לה שם של תולדה? צ"ע.

1. שובט ומדקדק

נמשיך לעיין בגירסה ג'. בנוגע לרעיון שיש מלאכה שאינה חשובה בעלמא אך יש לה חשיבות במשכן – נראה לומר שיש גם מקרים הפוכים, ישנן מלאכות שאמנם נחשבות יצירתיות ומשמעותיות, אך לא היו הכרחיות במשכן ועל כן אינן מוגדרות כאבות.

סיוע לכך ניתן להביא מדברי הראשונים ביחס למס' מלאכות שהיו אמנם במשכן אך בכ"ז לא הוגדרו כאבות – שובט, מדקדק, מכניס וכותש. שואלים הרמב"ן והריטב"א³⁶: למה לא נגדירן כאבות?³⁷ ומתרצים שניהם: כל הנ"ל נחשבים אכן אבות, אלא שאין לאף אחד מהם שם של אב בפ"ע, כיון שהם זהים לגמרי עם מלאכות אחרות הכלולות בל"ט המלאכות (כותש=בורר, מכניס=מוציא, שובט=מיסד, מדקדק=אורג³⁸).

הרמב"ן מביא בדבריו שם כיוון אחר שהופך את כל הקערה על פיה, ומחדש שכל דברי הגמ' שרק מלאכה שהיתה במשכן נחשבת אב – אינם אלא לדעת ר"א, שהוא אכן לא מקבל את רשימת ל"ט המלאכות, ולשיטתו אכן יש יותר מל"ט. מכיון שידוע שהלכה כרבנן ולא כר"א (במחלוקתם האם העושה אב ותולדתו בהעלם אחד חייב חטאת אחת או שתיים) – **ממילא יוצא שכל גדר המשכן כלל לא נפסק להלכה!!!**

הריטב"א מביא גם הוא תירוץ אחר, ואומר שאם נגרוס כגירסה ג' – אין כלל קושיה משובט ומדקדק, "דאע"ג דהואי במשכן – מ"מ **לא הוות חשיבא**", כלומר – הן היו במשכן אך **לא היו חשובות**, ובמילים אחרות – לא הכרחיות. זו אמנם פעולה שמוגדרת כמלאכת מחשבת וכיצירתית, אך כיון שבמשכן יכלו להסתדר בלעדיה ולא החשיבוה שם – איננה אב בפ"ע.

³⁶ בדף צ"ו; ברמב"ן מובאות גירסאות שונות ביחס לסוגייתנו, אך הריטב"א בפשטות מתייחס לגירסה א' – גירסת ר"ח.

³⁷ אכן, ביחס למכניס כבר ראינו שתוס' מפרשים שהתירוץ השני בדף צ"ו "אי נמי הך דכתיבא קרי ליה אב והך דלא כתיבא קרי ליה תולדה" – מבאר שלמלאכת הוצאה ותולדותיה יש גדרים מיוחדים.

³⁸ כפי שרואים בדף ע"ה:

ז. פירוש שלישי למושג "חשיבא"

הרמב"ן³⁹ מביא את גירסה ד', אשר דורשת גם משכן וגם חשיבות בעלמא, ודוחה אותה משתי סיבות:

א. כל מה שהיה במשכן ודאי חשוב, אלא שיש כמה שהן בכלל האחרות;

ב. הרי לפי ר"א מה שנחשב תולדה לעיתים הוא יותר חשוב ממה שמוגדר כאב, שהרי מלאכות רבות נכללות בתוך אבות אחרים ואילו התולדות יש להן שם בפני עצמן!

רואים שלרמב"ן הקריטריון להגדיר מלאכה כ"חשובה" כולל גם את היותה יצירתית וגם את היותה בעלת צביון מיוחד כך שא"א לכוללה בתוך אבות אחרים.

יש א"כ למושג "חשיבא" שלושה הסברים: א. הכרחי; ב. יצירתי; ג. ייחודי.

ח. המקור למניין ל"ט

בפרק רביעי⁴⁰ מובאת מחלוקת בעניין מניין האבות:

"הדור יתבי וקמיבעיא להו – הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי? אמר להו ר' חנינא בר חמא: כנגד עבודות שבמשכן. אמר להו ר' יונתן בן אלעזר: כך אמר ר' שמעון ברבי יוסי בן לקוניא – כנגד 'מלאכה', 'מלאכתו' ו'מלאכת' שבתורה⁴¹ – ארבעים חסר אחת".

מפשט הגמ' עולה שמחלוקת האמוראים היא כזו: מ"ד משכן סובר שהיו אך ורק ל"ט מלאכות במשכן (כגירסת ר"ח, לא גורסים "חשיבא" ו"לא חשיבא"), וזהו הקריטריון היחיד לקבוע מה ייחשב אב. המ"ד השני, לעומת זאת, כלל לא לומד ממשכן אלא יש לו מקור אחר – פסוקי מלאכה שבתורה⁴².

תוס'⁴³ יוצאים נגד הבנה זו ואומרים שלא יתכן שיש דעה הסוברת של"ט האבות לא נלמדים מהמשכן, שהרי יש לכך משניות מפורשות! ועוד, לשיטה זו איך ידעו לבחור מה ייחשב אב ומה לא? הרי לא יעלה על הדעת שחכמים למדו כל זאת מסברתם בלבד! אומרים תוס': לכאורה צ"ל שלכו"ע לומדים מהמשכן, אלא שצריך את פסוקי המלאכה כי ללא זה לא היינו מגיעים לל"ט, היינו אומרים למשל שזורה, בורר ומרקד הינם כולם תחת שם של אב אחד ולא של שלושה, ולכן צריך מניין מדויק. גם הבנה הזו הם דוחים, ואומרים שא"א לומר שכולם לומדים מהמשכן, אחרת למה נאמר בגמ' "תניא כמ"ד כנגד עבודות המשכן" – איזו הוכחה יש משם, הרי בזה אין חולק!?

³⁹ דף צ"ו: ד"ה "וגירסת הספרים".

⁴⁰ דף מ"ט:

⁴¹ קרי – מספר הפעמים שמוזכר שורש זה בתורה.

⁴² הערה: בגמ' שם מובאת ברייתא שעניינה לחזק את מ"ד "כנגד עבודות שבמשכן", אך לכאורה היא עצמה מהווה סתירה לשיטה זו, שכן מובאת שם גם מלאכת הכנסה לומר שהיא אסורה מכיון שהיתה במשכן, והרי הכנסה היא תולדה! אלא שראינו כבר שתוס' בדף צ"ו ביארו שכיון שהוצאה היא מלאכה גרועה לכן גם תולדותיה לא נאסרו אא"כ היו בעצמן במשכן.

⁴³ דף מ"ט: ד"ה "כנגד".

הריטב"א⁴⁴ רוצה לומר שאכן חכמים למדו זאת מסברתם, כהו"א הראשונה בתוס'.

בפירושו השני נוטה הריטב"א לומר כהו"א השניה של תוס', ואומר שההוכחה מהברייתא היא שהתנא האריך שם לבאר את הלימוד מהמשכן ולא טרח להזכיר כלל את פסוקי המלאכה, וזו ההוכחה למ"ד משכן. ניתן אולי לחזק הסבר זה, מכך שהגמ' לא נוקטת בלשון "תיובתא דמ"ד מלאכה מלאכת" אלא רק בלשון "תניא כמ"ד", לשון שבד"כ נקטת כשיש לכל אחד מהצדדים ברייתא לשיטתו וממילא אין עליו קושיא גמורה. כלומר, יתכן שלא שייך לומר פה "תיובתא" שכן באמת לכו"ע יש לימוד מסוים מהמשכן, ויש רק מראה מקום למ"ד משכן, מכך שהתנא לא הזכיר את הפסוקים.

ניתן אולי ללכת בכיוון קצת שונה ולומר כך: מהמשכן לבד היינו אומרים שיש לא פחות מל"ט אלא **יותר**, היינו אומרים למשל שגם שובט ומדקדק נחשבים כל אחד אב לעצמו וכן כותש ונוטע וכו', כיון שכל פעולה כזו נחשבת הרי יצירתית. לזה באים פסוקי המלאכה ומלמדים שיש רק ל"ט אבות, כלומר – אומרים לנו שמהמשכן לוקחים רק את המלאכות שהן **חשובות בפני עצמן**, שיש להן אופי ייחודי שאין בשום אב אחר וש ממילא א"א לכוללם בתוך אבות אחרים. לפי הסבר זה נוכל לומר שגורסים "הך דהוה במשכן וחשיבא", כגירסה ד', ונאמר ש"חשיבא" פירושו כהסבר הרמב"ן⁴⁵ – חשיבות עצמית וצביון מיוחד ונפרד, והפסוקים מכוונים אותנו לדעת אילו מלאכות ניתן להגדיר כך, שנדע שיש רק ל"ט כאלו. יוצא לנו א"כ שמחלוקת האמוראים בגמ' יסודה נעוץ במחלוקת שבין הגרסאות בדף צ"ו.

להסבר זה נאמר אולי שקושיית הגמ' מהברייתא על מ"ד "מלאכה מלאכת" היא לא רק מכך שהיה צריך לכתוב במפורש שחז"ל נעזרו גם בפסוקים כדי לדעת אילו מלאכות לבחור, כי א"א לדעת הכל מסברא, אלא יותר מכך – משמע בברייתא שהקריטריון היחיד להחליט מהו אב ומהי תולדה הוא המשכן, ואילו למ"ד הנ"ל זה **לא נכון**, יש קריטריון נוסף – חשיבות עצמית.

הרמב"ן עצמו בדף מ"ט מביא שני ביאורים אחרים למחלוקת האמוראים בגמ'; ברור לו שלכו"ע לומדים מהמשכן, אך סובר שעדיין יש מקום לחלוק:

בהסברו הראשון רוצה לומר, שהמ"ד הראשון הוא כפשטו, לומדים רק מהמשכן. למ"ד השני צריך לומר, שסתם כך היו אומרים חכמים שגם כל התולדות נחשבות אבות, כיון שלכולן משמעות של יצירה, ומתוך שיש פסוקים שמלמדים שיש רק ל"ט – חיפשו אילו ל"ט מלאכות ראויות ביותר להיקרא אבות והחליטו לבחור אותן ע"פ המשכן, שם היו אכן ל"ט מלאכות בדיוק.

לפיז מבאר הרמב"ן, שהוכחת הגמ' מהברייתא למ"ד משכן היא מכך שמלשון הברייתא משתמע שהמשכן מלמד על עצם העובדה שמלאכות אלו **אסורות** בשבת – "הם זרעו ואתם לא תזרעו וכו'", ואילו למ"ד השני המשכן מלמד רק **מה נחשב אב ומה תולדה**, לא מה מותר ומה אסור.

ומדוע לא רצו תוס' לבאר כך את קושיית הגמ'? אולי מכיון שניתן לכאורה בקלות לתרצה ולומר שהברייתא לא באה לומר שרק מלאכות אלו אסורות אלא הן וכל מה שכלול בהן, לכל מלאכה כזו יש תולדות הדומות לה בעניינן ונלמדות בעצם יחד עמה, וא"כ הברייתא באה רק להוציא ממלאכות אחרות שלא נמצאה במשכן שום פעולה הדומה להן.

⁴⁴ בסוגיה, בד"ה "כנגד", בפירושו הראשון.

⁴⁵ בדף צ"ו, הובא לעיל.

נקודה זו היא היסוד לתירוצו השני של הרמב"ן: לכו"ע האבות עם תולדותיהן נלמדים כולם ממהשכן, אך מנין שלא נגדיר שיש עוד מלאכות שנחשיבן אבות, גם אם לא היו במשכן? מ"ד משכן סובר שזה פשוט, מה שלא היה בעצמו במשכן וגם לא פעולה הדומה לו – אין חייבים עליו כלל. ולמ"ד השני – צריך לזה לימוד מיוחד, ולזה באים פסוקי המלאכות – לא ללמד רק מהו אב ומהי תולדה, אלא ללמד מה אסור מהתורה ומה מותר.

ט. "דברים – הדברים"

בסוגיה אחרת, בפרק שביעי⁴⁶, מובאת דעה שלישית ביחס למקור מניין המלאכות⁴⁷. ר' נתן סובר שמהמילה "הדברים"⁴⁸ לומדים שיש ל"ט אבות בשבת⁴⁹. בדף צ"ז⁵⁰ מובאת שיטה זו בשם רבי, ורוצים שם להוכיח ממנה שרבי אינו מחייב על תולדה שעשאה בהעלם אחד עם האב שלה. מה הראיה? מבאר רש"י⁵¹: ודאי שרבי לא צריך לחדש לנו את מניין המלאכות, וא"כ נראה שרוצה לומר לנו כמה חטאות יוכל אדם להתחייב בהעלם אחד, ומזה שחייב רק ל"ט משמע שלא מחייבים על תולדה במקום אב. נראה שרש"י מבין שגם רבי מן הסתם מסכים שלומדים מהמשכן שיש ל"ט מלאכות, וא"כ לא יתכן שלזה נצרך הלימוד של "דברים הדברים".

אך תוס'⁵² מבינים לא כך: הברייתא שמביאה שם את דברי ר' נתן אומרת ביחס לשיטתו "יכול עשן כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת, ת"ל 'בחריש ובקציר תשבות'". שואלים תוס': מה ההו"א? אם ר' נתן לא בא לחדש חילוק חטאות – מניינא דקרא למה לי? ומתרצים: "ויש לומר דצריך למניינא לפי שיש מלאכות שאינן חשובות ואיצטריך מניינא לאשמועינן דכולהו הויין מלאכות להתחייב עליהן". כלומר – יש במשכן מלאכות שאינן חשובות (בניגוד גמור לכאורה לדברי הרמב"ן בדף צ"ו, שאמר שכל מה שהיה במשכן היה חשוב) ומסברא לא היינו מגדירים אותן כאבות, ובפשטות אף היינו פוטרים עליהן לגמרי, והלימוד מהפסוק מחדש שגם עליהן חייבים חטאות.

ברור מדברי תוס' שהם נוקטים כשיטת ר"ח, שכל מה שהיה במשכן – נחשב אב, ומה שלא – תולדה; א"א לגרוס "הך דהוה במשכן וחשיבא קרי ליה אב" כי תוס' אומרים במפורש שגם מלאכות שהיו במשכן ואינן חשובות – כלולות בל"ט אבות.

ניתן לאמץ הסבר זה ולתרץ בעזרתו גם את הגמ' שהבאנו לעיל מדף מ"ט, ע"י שנאמר כך: מ"ד משכן לומד שכל מה שהיה במשכן נחשב אב, ומ"ד "מלאכה מלאכת" סובר שמהמשכן לבד לא היינו לומדים ל"ט אבות כי היינו אומרים שיש מלאכות שאין כל סיבה לחייב עליהן (ולא רק שאין מקום לקרותן אבות ולא תולדות, וכן לא רק שאין סיבה לקרותן אבות בפ"ע ולא חלקים מאבות אחרים – כהסברים שראינו לעיל).

⁴⁶ דף ע'.

⁴⁷ וצ"ע לכאורה מדוע לא הובאה גם שיטה זו בדיון בדף מ"ט:

⁴⁸ "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה' וכו'" (שמות ל"ה א'-ב').

⁴⁹ "דברים – משמע תרי, ה' – לרבות חד, הרי שלושה, אלה – בגי' ל"ו – הרי ל"ט" (רש"י דף ע'. ד"ה "דברים").

⁵⁰ דף צ"ז:

⁵¹ שם, ד"ה "דברים הדברים".

⁵² דף ע'. ד"ה "יכול".

כיוון זה נמצא גם בסוגיית כותש שהובאה לעיל. הגמ' שם אומרת שנקטו בתוך רשימת האבות את אבות ברור, זורה ומרקד בנפרד זה מזה למרות שעניינם אחד, כיון "דכל מילתא דהויא במשכן אע"ג דאיכא דדמיא לה – חשיב לה". ושואלים שם: למה לא הבאנו גם את כותש כאב? אביי מתרץ: "שכן עני אוכל פתו בלא כתישה", וכבר דנו בתירוץ זה. רבא רוצה לומר, שהמשנה היא אליבא דרבי שאמר שיש רק ארבעים אבות מלאכות חסר אחת, ואילו אם נמנה גם את כותש – יהיו ארבעים. ניתן היה לומר שכוונתו היא שרבי (שלומד "דברים – הדברים") לא לומד כלל מהמשכן, וממילא ברור למה לא נקט כותש, הוא לא מחויב למשכן. אך רבנו חננאל מבאר⁵³, "דמתניתין רבי היא דאמר קבלה היא בידינו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד עבודות המשכן". כלומר, גם רבי לומד את המלאכות מהמשכן, אלא שהוא סובר שכדי לדעת לבחור ל"ט מתוכן – צריך פסוק.